

ปะคำ: วิธีชีวิตและการดำรงอยู่ของคนเลี้ยงช้างภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
และวัฒนธรรม

เกา บุญเยี่ยม

คุณูปการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

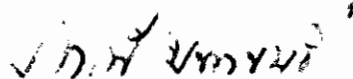
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

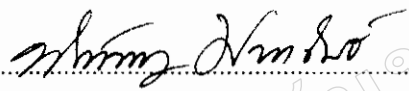
พฤษภาคม 2557

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

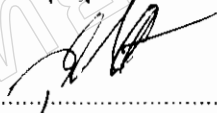
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุณิพนธ์ ได้พิจารณา
คุณิพนธ์ของ เภา บุญเยี่ยม จบนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

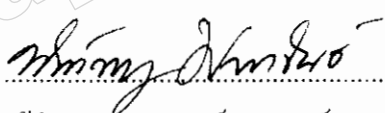

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ การดี มหาพันธ์)

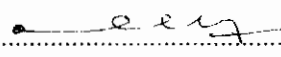

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทชญา มหาพันธ์)

คณะกรรมการสอบคุณิพนธ์

.....ประธาน
(ศาสตราจารย์ สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ การดี มหาพันธ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันทชญา มหาพันธ์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ภารดี พันธภากร)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับคุณิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

.....คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่...22...เดือน...สิงหาคม...พ.ศ. 2557

กิตติกรรมประกาศ

คุชฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นันท์ชนา มหาขันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน และเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ สุวิทย์ ชีรสอวต อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่กรุณาให้ความรู้ คำปรึกษา ตลอดจนตรวจแก้ไขและวิจารณ์ผลงาน จนทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ แก้ไขและแนะนำงานวิจัยฉบับนี้ให้มีคุณภาพและมีความถูกต้องครบถ้วน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้รับความกรุณาเป็นอย่างสูงยิ่งจากปิตุยาภส้อง ออบุ่น ครอบากรี ออบุ่น หมอช้างวรรณ ออบุ่น หมอช้างสมหวัง ลำเกาพันธ์ และหมอช้างชำเลื่อง ออบุ่น ที่ได้ให้ข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วนด้วยความโอบอ้อมอารี จนทำให้คุชฎินิพนธ์ฉบับนี้บรรลุผลสำเร็จ มีข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณหมอช้าง ครอบาช้างทุกท่าน อาทิ ปิตุยาภอิน แพนวิชิต ปิตุยาภลิ ประดับ ค่าย แห่งบ้านค่ายหมื่นแผ้ว จังหวัดชัยภูมิ หมอช้างหมิว ศาลางาม (หมอสะเดา) หมอช้างบุญมา แสนดี (หมอสะเดียง) หมอช้างอิน แสนดี (หมอสะเดียง) หมอช้างมา ทรัพย์มาก (หมอสะเดียง) หมอช้างหนูย ศาลางาม (หมอจำ) แห่งบ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นกันเอง จนงานวิจัยฉบับนี้มีรายละเอียดครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคณะกรรมการสภาวัฒนธรรม อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เจ้าหน้าที่กองการศึกษา เทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว จังหวัดชัยภูมิ เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษา บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ หมอช้าง ครอบาช้าง เพื่อน ๆ พี่น้อง อีกมากมายหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวนามในที่นี้ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์สนับสนุนและเป็นกำลังใจให้งานวิจัยฉบับนี้ประสบผลสำเร็จ

คุณค่าและประโยชน์ของคุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบเป็นกตัญญูตทเวทิตาแด่ คุณแม่ทา บุญเยี่ยม ผู้เป็นมารดา ตลอดจนภรรยาและครอบครัวของผู้วิจัย ที่เป็นกำลังใจให้ด้วยดีเสมอมา จนบรรลุความสำเร็จมา ณ โอกาสนี้

เถา บุญเยี่ยม

54810042: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ด. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: วิถีชีวิตคนเลี้ยงช้าง/ การดำรงอยู่/ การปรับตัว/ การเปรียบเทียบ/ สังคมและวัฒนธรรม

ภา ญูเยี่ยม: ปะคำ: วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของคนเลี้ยงช้างภายใต้พลวัต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (PAKHAM: THE WAY OF LIFE AND EXISTENCE OF ELEPHANT HERDERS UNDER DYNAMIC OF CHANGE IN SOCIAL AND

CULTURAL) คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิพนธ์: ภารดี มหาจันทร์, กศ.ม., นันทัชญา มหาจันทร์, Ph.D. 229 หน้า. ปี พ.ศ. 2557.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการปรับตัวของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ ตำบลปะคำ อำเภอบะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งการศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มคนเลี้ยงช้างบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ และคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง อำเภอดำรง จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative approach)

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านปะคำเป็นกลุ่มชาวไทยโคราช หรือไทยเบิ้ง บรรพบุรุษดั้งเดิมนำโดยหลวงอุดมพนาเวช ซึ่งเป็นนายทหารช้างเมืองนครราชสีมา ได้อพยพครอบครัวเพื่อมารับตำแหน่งนายด่านบ้านปะคำและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านปะคำปัจจุบัน เมื่อประมาณ 200 ปีก่อน และได้ถ่ายทอดวิชาการเลี้ยงช้างให้กับลูกหลานชาวปะคำ ยึดถือเป็นอาชีพสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ผลจากการปิดป่าของประเทศกัมพูชา การลดลงของพื้นที่ป่าบริเวณบ้านปะคำ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี รวมทั้งข้อจำกัดในการถ่ายทอดวิชาความรู้ของเหล่าครูบาช้าง ล้วนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของวัฒนธรรมคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ

เมื่อเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมการคล้องช้าง ของชาวลาวบ้านค่ายหมื่นแผ้ว และชาวส่วย (ญะ) บ้านตากกลาง พบว่าวิชาศาสตร์ของทั้งสามชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน จึงเชื่อว่ารากฐานน่าจะมาจากตำราศาสตร์ฉบับเดียวกัน ในด้านการปรับตัวพบว่าคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำมีระดับการปรับตัวค่อนข้างต่ำและขาดความยืดหยุ่น ส่วนคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลางมีการปรับตัวได้ดี โดยเฉพาะการยอมรับความอยู่ข้างหญิงให้เข้ามามีบทบาทในการเลี้ยงช้าง ซึ่งในอดีตทั้งสามชุมชนจะห้ามผู้หญิงเข้ามายุ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมการเลี้ยงช้างอย่างเด็ดขาด สำหรับชาวบ้านค่ายหมื่นแผ้วมีความยืดหยุ่นปานกลาง ในขณะที่ชาวบ้านปะคำยังยึดมั่นในวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ขาดความยืดหยุ่นในการปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตที่เปลี่ยนแปลง จึงมีโอกาสดูงที่วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างจะเสื่อมสูญไปในอนาคต

54810042: MAJOR: THAI STUDY: Ph.D. (THAI STUDY)

KEYWORDS: WAY OF LIFE OF ELEPHANT HERDERS/ EXISTENCE/ ADJUSTMENT/
COMPAIRING/ SOCIAL AND CULTURE

PHAO BOONYIAM: PAKHAM: THE WAY OF LIFE AND EXISTENCE OF
ELEPHANT HERDERS UNDER DYNAMIC OF CHANGE IN SOCIAL AND CULTURAL.
ADVISORY COMMITTEE: PARADEE MAHAKHAN, M.Ed., NANCHAYA MAHAKHAN,
Ph.D., 229 P. 2014.

This research aims to study way of life, culture, and adjustment of elephant herders in Banpakham, Pakham District, Buri Ram Province as well as to compare this group of elephant herders to those elephant herders in Bankhaimuenphaeo, Muang District, Chaiyaphum Province and those in Bantaklang, Thatum District, Surin Province. This research employs qualitative approach method.

The result shows that Banpakham is a community of an ethnic group called Korat Thai or Thai Berng. Their ancestors led by Luang Udompanavej, an elephant soldier of Nakhon Ratchasima, who moved to take the position of Chief Immigration Officer at Banpakham 200 years ago. He transmitted the knowledge and skills of elephant domestication to his descendants and people of Pakham in which they have still conserved what Luang Udompanavej taught. Therefore, their herding style is unique. Blockade of Cambodian forest, decrease of forest in Banpakham, changes of society, economy, and technology as well as limitation of transmission of elephant domestication are all the barriers of the existence or culture and adjustment of the elephants herders in Banpakham.

When being compared to the elephant herders in Bankhaimuenphaew and Bantaklang, the elephant herders knowledge are mainly similar. As a consequence, it is assumed that the knowledge of these three groups of elephant herders is derived from the same origin. In terms of adjustment, it is found that the adjustment of the elephant herders in Banpakham is rather low and inflexible. The adjustment of the elephant herders in Bantaklang seems to be more flexible especially the admittance of female elephant herders which was unacceptable in the past. The adjustment of the elephant herders in Bankhaimuenphaew seems to be moderately flexible. In conclusion, the elephant herders in Banpakham are strict to traditional custom, so it can not adapt to the social and cultural changes.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญภาพ	ฅ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา	1
คำถามหลักของการวิจัย	10
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	11
กรอบคิดในการวิจัย.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
ขอบเขตการศึกษา	13
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	14
แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
วิธีดำเนินการวิจัย	40
2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรม	47
ภูมิสังคมและสิ่งแวดล้อมจังหวัดบุรีรัมย์	47
โครงสร้างทางสังคม ประชากรและเศรษฐกิจ	61
ภูมิสังคมและวัฒนธรรมอำเภอปะคำ.....	70
3 วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชุมชนบ้านปะคำก่อนปี พ.ศ. 2501	85
การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของชุมชนบ้านปะคำ.....	85
วัฒนธรรมและประเพณีการเถื่อนช้างของชาวบ้านปะคำ.....	92
ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับช้าง.....	130
“ส่อง อบอุ่น” ปิ๊ตยาข คนสุดท้ายแห่งบ้านปะคำ	133

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปะคำ พ.ศ. 2501 ถึง ปัจจุบัน.....	145
การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนหลังการปิดป่าของกัมพูชา.....	145
กระบวนการปรับตัวของคนเลี้ยงช้างบ้านปะคำ.....	156
5 วัฒนธรรมการคล้องช้าง : เปรียบเทียบกลุ่ม ไทย ส่วย และลาว.....	166
วัฒนธรรมการคล้องช้างของชาวลาวบ้านคำหมื่นแก้ว.....	167
วัฒนธรรมการคล้องช้างของชาวกูย กวย หรือส่วย บ้านตากกลาง.....	175
เปรียบเทียบวัฒนธรรมการคล้องช้าง ไทย ส่วย ลาว.....	188
6 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	197
สรุปผลที่ได้จากการศึกษาวิจัย.....	197
อภิปรายผล.....	207
ข้อเสนอแนะ.....	214
บรรณานุกรม.....	216
ภาคผนวก.....	225
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	229

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 เนื้อที่ป่าไม้จังหวัดบุรีรัมย์ พ.ศ. 2528-2538	58
2 จำนวนตำบล หมู่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชากรรายอำเภอ ในจังหวัดบุรีรัมย์.....	63
3 เปรียบเทียบวัฒนธรรมการคล้องช้าง ไทย ส่วย ลาว.....	188

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี...	2
2 ช้างป่าที่ถูกฝึกให้เชื่องและนำไปใช้งาน	5
3 ปิเดียยสอง อบอูน	7
4 หมู่บ้านช้างพญา จังหวัดชลบุรี	9
5 ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์.....	47
6 แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์	53
7 สถิติประชากรและอัตราการเพิ่มประชากรของประเทศไทย	66
8 ร้อยละของเนื้อที่ป่ากับพื้นที่ประเทศไทย.....	67
9 แผนที่ประเทศไทยประเมินการสูญเสียป่าไม้ในรอบ 50 ปี (2504-2554).....	69
10 ที่ว่าการอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์.....	70
11 ลักษณะบ้านเรือนของชาวอำเภอปะคำ.....	74
12 แผนที่อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	74
13 โรงเรียนอนุบาลปะคำ	77
14 ปราสาทโคกจั่ว.....	78
15 ปราสาทตาต้า.....	79
16 ทับหลังที่ปราสาทวัดโพธิ์ชัย (เป็นทับหลังที่เคลื่อนย้ายมาจากปราสาทโคกจั่ว).....	80
17 เส้นทางรถจักรยานจากเมืองนครราชสีมามายังบ้านปะคำ	86
18 แผนที่บ้านปะคำ.....	91
19 พื้นที่ป่าทั้งสี่แห่งที่ชาวบ้านปะคำออกไปเลื่อนช้าง	93
20 ศาลปะคำ.....	95
21 พิธีไหว้ศาลปะคำ.....	99
22 พิธีไหว้ศาลปะคำประจำปี	101
23 หนังกะมั่ว หรือเชือกปะคำ หรือ เชือกบาศ	106
24 ทาม หรือ ทามคอ	107
25 สลก หรือ ซดก	107

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
26 ชนิก.....	108
27 โยง หรือ สายลำโยง.....	109
28 ถุงปู่ย่า.....	109
29 ไม้คั่นจาม	110
30 ไม้งัก.....	110
31 กะหรั้น หรือ กะหรั้น	111
32 ชั่ง หรือ สั้งซ์.....	112
33 แผนผังการนอนในชมรมที่พัก	115
34 การเลื่อนช้างป่า หรือการคล้องช้างป่า.....	122
35 การคล้องแบบอ่วงหงาย	124
36 การคล้องช้างแบบตะพานช้าง	124
37 การคล้องช้างแบบแหงระวาง	125
38 การผูกช้างป่ากับต้นไม้โดยใช้กะหรั้น.....	125
39 การผูกช้างป่าแบบ "ราน"	126
40 คุณตาส่อง อบอุ่น "ปัดิยาข".....	133
41 ผังเครือญาติคุณตาส่อง อบอุ่น	136
42 รางวัลแห่งความภาคภูมิใจของคุณตาส่อง อบอุ่น	141
43 ผังเส้นทางปัดิยาขช้างของคุณตาส่อง อบอุ่น.....	143
44 แผนภาพภายในแต่ละอำเภอของจังหวัดบุรีรัมย์.....	147
45 จำนวนประชากรอำเภอปะคำ พ.ศ.2536-2555	148
46 การสูญเสียพื้นที่ป่าในบริเวณอำเภอปะคำ	151
47 การแห่ช้างในงานบวชนาค.....	158
48 การใช้ช้างชักลากซุงในการทำป่าไม้.....	159
49 หมู่บ้านช้างพิทยา ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี.....	163
50 กิจกรรมในบ้านช้างพิทยา จังหวัดชลบุรี	163
51 ช้างเลี้ยง อบอุ่น(บุตร) ผู้สืบทอดมรดกการเลี้ยงช้างของคุณตาส่อง อบอุ่น(บิดา).....	164

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
52 แผนที่จุดที่ตั้งคนเลี้ยงช้าง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ไทย ส่วย ลาว.....	166
53 แผนที่ชุมชนบ้านค่ายหมื่นแผ้ว.....	168
54 ศาลปะกำประจำตระกูล บริเวณลานหมื่นแผ้ว.....	170
55 การแสดงช้างของคณะช้างเร่ บ้านค่ายหมื่นแผ้ว.....	174
56 แผนที่เดินทางไปหมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง	177
57 ศาลปะกำประจำหมู่บ้านตากกลางและครูบาช้าง	178
58 ครูบาช้างชาวภูยบ้านตากกลาง และหมู่บ้านใกล้เคียง	183
59 การแสดงช้างของคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง.....	185
60 ขบวนแห่ประเพณีการแต่งงานบนหลังช้างของชาวภูยบ้านตากกลาง	186
61 ประเพณีการบวชนาคช้างที่ดอนบวชของชาวกวยบ้านตากกลาง.....	187
62 แผนภาพกระบวนการเถื่อนช้างป่าของชาวปะกำ.....	202
63 ความรู้ช้างหญิงของชุมชนบ้านตากกลาง	210